

FRA AUGUSTIN LEOPOLD ZUBAC

(1890.-1945.)

Erazmo Roterdamski je napisao da najveća nada svake zemlje leži u primjerenom obrazovanju mladosti. Toga su itekako bili svjesni i hercegovački franjevci koji su mnogo pažnje posvećivali obrazovanju svojih članova, često i na inozemnim učilištima, da bi oni kasnije stečena znanja i umijeća mogli prenijeti dalje među svojim narodom u Hercegovini. Iz tih je razloga franjevačka gimnazija na Širokom Brijegu bila jedna od institucija Hercegovačke franjevačke provincije kojoj se posvećivalo mnogo brige, kako u materijalnom uzdržavanju, tako i u intelektualnom kroz formiranje profesorskoga kadra. Nažalost, to je veliko i važno poglavlje naše povijesti zaključeno pred kraj Drugoga svjetskoga rata ubojstvom većine širokobrijeških profesora, i potpunim uništenjem spomenute gimnazije.

Komunistička je ideologija među glavnim neprijateljima prepoznavala upravo svećenike i inteligenciju koji su bili nositelji i kulturnoga napretka i nacionalnog identiteta. Uništavanje svega prijašnjega bila je jedna od glavnih odrednica komunizma u njegovoj i ideološkoj podlozi i u praktičnoj provedbi. Svako pažljivije promatranje prošlosti dovodi do zaključka da komunizam nije bio plemenita ideja koja je povremeno zastranila - kako se i danas često može čuti - nego u njegovoj ideji i izvedbi leži zločin, kako to pokazuje praksa svugdje gdje se uspio ukorijeniti i nametnuti.

U ovom ćemo članku nastojati u glavnim crtama iznijeti životopis fra Augustina Leopolda Zupca, gimnazijskoga profesora matematike i fizike, te upravitelja hidrocentrale na Širokom Brijegu.

Mladost i školovanje

Fra Augustin (krsnim imenom Ljudevit ili Ludovik) rodio se 9. prosinca 1890. u obitelji Mate Zupca i Jele rođ. Sivrić u Paoči, župa Gradnići. Oboje roditelja su

mu bili težaci. U Gradničima ga je tjedan dana kasnije, 16. prosinca 1890., krstio župnik fra Ljudevit Radoš.¹ Njegova obitelj se uskoro preselila s Paoče na Čitluk, pa se nerijetko pogrešno navodi da je on i rođen u Čitluku.²

Prema pisanju *Večernjega lista*, Ljudevit (kasnije fra Augustin) se rodio u obiteljskoj kući Zubac, koja je bila najstarija u Paoči (sagrađena oko 1600. godine) s kojom su vezana čak četvorica franjevaca: fra Augustin Jerko, fra Toma, fra/don Dane i fra Augustin Leopold Zubac. Kuća je rekonstruirana i na nju je postavljena spomen-ploča s imenima navedene četvorice svećenika, te je trebala biti svečano otkrivena 9. listopada 2011.³

Ljudevitu je sakrament svete krizme podijelio biskup Paškal Buconjić 11. studenog 1897.

Ljudevit je osnovnu školu završio u Gradničima, a gimnaziju je upisao na Širokom Brijegu. Zanimljivo da se o njemu nije sačuvao gotovo nikakav podatak u vrijeme školovanja na Širokom Brijegu. Možemo samo pretpostaviti da je u gimnaziji bio od 1903. do 1909. godine i tu završio šest razreda - jer tada ih nije ni bilo više otvoreno (8. razred otvoren je tek 1917./18. šk. godine).⁴ Neki su đaci izvanredno polagali 7. i 8. razred na državnoj gimnaziji u Mostaru, kao i maturalni ispit, a među njima je bio i fra Augustin Zubac, ali o tome nema izvornih dokumenata, nego samo upis u Liber classificationum Franjevačke teologije u Mostaru, u kojoj stoji da dovršava gimnaziju (*gymnasium adibat*),⁵ kao i njegova kasnija izjava.

Redovništvo i svećeništvo

U novicijat Hercegovačke franjevačke provincije Ljudevit Zubac je primljen 9. kolovoza 1909. s osmoricom kolega, a to su: fra Petar Serdarušić, fra Kristofor Ramljak, fra Ladislav Pejić, fra Krešimir Pandžić, fra Vid Čuljak, fra Mladen Barbarić st., fra Velimir Kljajo i fra Vilim Pandžić.⁶ Velik broj je napustio ili otpušten: Serdarušić, Ramljak, Pejić i Pandžić; fra Velimir Kljajo umro je kao bogoslov u Bologni; fra Mladen Barbarić st. umro je kao mladi svećenik 1918.; fra Krešimir Pandžić, kasnije profesor i provincijal, ubijen je skupa s fra Augustinom u Mostar-

1 U većini članaka o fra Augustinu kao mjesto rođenja navodi se Čitluk. Budući da u Krsnom listu izdanom za potrebe Vicepostulature stoji Paoča, ovdje preuzimamo taj podatak.

2 Usp. Robert JOLIĆ, *Župa Brotinja Gradnići*, Tomislavgrad, 2018., str. 258.

3 Mile PAVLOVIĆ, "Spomen-ploča na rodnoj kući četiri franjevca Zupca, najstarijoj u Paoči." *Večernji list*, (Mostar), 25. kolovoza 2010., str. 36.

4 Usp. A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, str. 233, 274, 303.

5 Arhiv Provincije: Liber classificationum seminarii theologici in Mostar, ab an. 1895, f. 23.

6 Arhiv Provincije: SP, sv. 29, ff. 496-497.

skom Gracu u veljači 1945. Jedini koji je preživio rat bio je fra Vid Čuljak, umro prirodnom smrću na Humcu 1961. Franjevački habit obukao im je provincijal fra Ambro Miletić, a meštar im je bio fra Pile Bebek.⁷ Fra Eugen Tomić na kraju školske godine 1908./09. ocjenjujući vladanje kandidata za novicijat piše kako se đak Ljudevit Zubac vladao pohvalno. Istu ocjenu navodi za još 5 kandidata, dok za dvojicu piše da su se vladali “bezpriekorno”.⁸ Gore spomenuti kandidati su položili prve redovničke zavjete točno godinu dana kasnije, 9. listopada 1910.⁹ Ljudevit je na oblačenju uzeo ime fra Leopold, ali kasnije se svugdje upisuje kao fra Augustin.¹⁰ Doživotne je zavjete položio 7. rujna 1913. u Mostaru u ruke provincijala fra Duje Ostojića. U Mostaru je 1914. zaređen za đakona, a za svećenika ga je u Mostaru zaređio biskup Alojzije Mišić 11. listopada 1914. Mladu misu proslavio je u Mostaru 18. listopada.¹¹

Bogoslovni studij

Bogoslovni studij fra Augustin je završio u Mostaru. “Upisan je u Katalog Franjevačke teologije u Mostaru šk. 1910./11. godini, ali je te godine pohađao samo gimnaziju: *Gymnasium adibat*. Šk. 1911./12. godine završio je prvu, 1912./13. drugu, 1913./14. treću i 1914./15. četvrtu godinu studija teologije promijenivši te godine redovničko ime fra Leopold u fra Augustin.”¹² Liber classificationum nudi nam pokoji podatak više o njegovu studiju, koji je u cijelosti završio u Mostaru. Vjerojatni razlog što posljednje godine studija nije završio u inozemstvu, kako je bilo uobičajeno, zacijelo je izbijanje Prvoga svjetskog rata. Fra Leopold Zubac je u ljetnom semestru 1910./11. polagao nekoliko filozofskih predmeta: spekulativna filozofija, etika, retorika i povijest filozofije. Sve ocjene “dovoljan” (*sufficiens*). Profesori: fra Ante Majić, fra Jerko Boras i fra Leo Petrović. Vladanje uzorno (*exemplares*), marljivost pohvalna (*laudabilis*). U zimskom semestru upisao je nekoliko teoloških predmeta: Sveto pismo, dogmatska teologija, moralna teologija, kanonsko pravo i povijest Crkve. Ocjene opet loše: sve dovoljan, osim kanonskog prava dobar. Profesori: fra Leo Petrović, fra Lujo Bubalo i fra Jerko Boras. Sve isto i u ljetnom semestru. U zimskom semestru 1912./13. polagao je ispite iz sljedećih predmeta: apologetika, moralna teologija, kanonsko pravo i povijest Crkve. Ocje-

7 Robert JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2009., str. 142.

8 Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, Mostar 2011., str. 303.

9 Arhiv Provincije: SP, sv. 31, f. 277.

10 Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar 2011., str. 429.

11 Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 36, br. 320.

12 Pavao KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860.-1945.*, Mostar, 2012.

ne: dvije dovoljan i dvije dobar. U ljetnom semestru sve isto, samo tri ocjene dobar i jedna dovoljan (povijest Crkve). U zimskom semestru 1913./14. polagao je Sveto pismo (pohvalno - *laudabilis*), te dogmatsku teologiju i moralnu teologiju (obje dobar). No, u ljetnom semestru sve je ocjene popravio: Sveto pismo, dogmatika i moralna teologija - sve pohvalno (*laudabilis*). Danas je teško znati što se radikalno promijenio pa je fra Augustin (Leopold) od lošega učenika (*sufficiens*) postao najprije dobar (*bonus*), a onda vrlo dobar (*laudabilis*). Svakako, i u posljednjoj godini studija (prvoj ratnoj, kad je trebao nastaviti studij u inozemstvu!) imao je iz svih predmeta vrlo dobre ocjene: Sveto pismo, pastoralna teologija, homiletika (*Sacra eloquentia*), katehetika i liturgija. Vladanje: uzorno; marljivost: pohvalna.¹³ U međuvremenu je fra Augustin 1914. godine bio zaređen za svećenika, te je po okončanju bogoslovnog studija mogao započeti svoje svećeničko djelovanje, ali ne u pastoralu, nego kao učitelj matematike na Širokom Brijegu.

Profesorska, odgojiteljska i redovnička služba na Širokom Brijegu

Po svršetku bogoslovnog studija 1915. godine fra Augustin je raspoređen na Široki Brijeg, najprije kratko kao kapelan (1915.), ali je uskoro preuzeo službu učitelja matematike umjesto fra Martina Sopte (1915.).¹⁴ Prema Tabuli osoblja načinjenoj 21. srpnja 1916. uz njegovo ime nalaze se službe profesora i drugoga meštra klerika.¹⁵

Fra Augustin 1918. godine nije prihvatio ponudenu službu prefekta na Širokom Brijegu zbog psorijaze. U pismu Provincijalatu on piše kako "najponiznije moli da ga se riješi netom mu povjerene perfektske službe radi slijedećih razloga:

1. jerbo po liječničkom svjedočanstvu bolujem na neizlječivu bolest tako zvanom 'psoriasis' koja me neprestano uznemiruje, čini nervoznim, i smeta mi san i svaki ozbiljan rad;
2. ja se po svojoj savjesti smatram potpuno nedoraslim za takvu službu. Napose ja nemam nikakva smisla za ekonomske stvari sa kojima se neprestano mora baviti prefekt djaka.

U potpunom uvjerenju da će to mng. p. Starješinstvo uslišati moju poniznu molbu, ostajem vaš najodaniji sin."¹⁶

13 Arhiv Provincije: Liber classificationum seminarii theologici in Mostar, ab an. 1895, ff. 24-32.

14 Arhiv Provincije: Osobni list za opći Imenik i Šematizam Provincije, f. 170 (ispunio svojeručno fra Augustin).

15 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, str. 373.

16 Arhiv Provincije: SP, sv. 49, f. 212. Pismo je datirano 15. rujna 1918.

Prvo gimnazijsko izvješće za 1918./19. godinu u popisu profesorskoga zbora navodi i fra Augustina: učitelj, predaje matematiku od 1. do 6. r. po 3 sata, sveukupno tjedno 18 sati, razredni je starješina 1. r., od 9. XI. 1918. predaje vjeronauk 3. razredu 2 sata, na gimnaziji je od 1915. godine.¹⁷

Zanimljivo, iako je bio profesor, na jurisdikcijskom ispitu, koji je održan 26. travnja 1923. dobio je ocjenu pohvalan (2) dok su svi drugi (fra Jure Zlopaša, fra Konstantin Jukić, fra Pile Gašpar, fra Zlatko Sivrić) dobili ocjene izvrstan (1). Don Marko Zovko koji je također pristupio ispitu izjavio je da se nije pripremio.¹⁸

U travnju 1925. godine fra Augustin moli da mu se “dozvoli pohađanje univerze u svrhu da se kvalificira - kad već ima maturu - u matematici i fizici”. Navodi da povratkom fra Rade Vukšića nije toliko potreban u nastavi, a za ugled gimnazije traže se kvalificirani nastavnici, pa iz toga razloga želi dalje studirati.¹⁹

Uprava Provincije mu je odgovorila nakon 20-ak dana i odbila molbu uz obrazloženje da nedostaje nastavnoga kadra. Istovremeno se nadaju da odluka neće smanjiti u njemu “poleta i volje za plemeniti učiteljski rad, kojem ste se kroz toliko vremena sa marom posvećivali”.²⁰ Imenovan je za župnika u Posušju 1926. godine, ali ga Provincijalat radi “nepredviđenih prilika” 29. travnja iste godine razrješuje te službe.²¹ U Arhivu nisam pronašao dokument o imenovanju niti razloge razrješavanja. Provincija ga je u travnju 1927. stavila na raspolaganje za tajnika generalnom vizitatoru fra Petru Grabiću.²² Iste godine, u listopadu, za gvardijana na Širokom Brijegu imenovan je fra Serafin Vištica, a za vikara fra Augustin Zubac.²³ U prosincu te godine imenovan je i župnikom u Izbičnu, ali po svojoj prilici tu službu nije vršio.²⁴

Vrijeme studija matematike i fizike

Iako u Arhivu Provincije također nema dokumenata, očito mu je naknadno odobren studij u Austriji, na Filozofskom fakultetu u Beču, gdje je upisao matematiku i fiziku redovito, a tehniku izvanredno. Matematiku i fiziku je upisao 24. listopada 1927. i nedugo potom javlja da predavanja pohađa redovito. Želio je

17 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, str. 15.

18 Arhiv Provincije: SP, sv. 61, f. 246.

19 Arhiv Provincije: SP, sv. 66, f. 234.

20 Arhiv Provincije: SP, sv. 66, f. 297.

21 Arhiv Provincije: SP, sv. 68, f. 273.

22 Arhiv Provincije: SP, sv. 118, f. 410.

23 Arhiv Provincije: SP, sv. 121, 45.

24 Arhiv Provincije: SP, sv. 121, 267.

upisati i "crtanje", ali mu ništa nisu mogli preporučiti za rok od godinu dana.²⁵ Nije jasno odnosi li se to crtanje na likovnu umjetnost ili nešto iz tehničkog područja. Iz toga pisma proizlazi da je za studij prvotno dobio samo godinu dana. Već u prosincu te godine bio je u bolnici; 14. prosinca javlja da je iz bolnice izišao ali nije naveden razlog zbog kojega je tamo bio.²⁶ Ipak, studij se oduljio. Iz dopisa-čestitke koju šalje novoizabranoj upravi Provincije proizlazi da je dobio dozvolu za još jednu godinu, te javlja da je upisao matematiku i fiziku redovno, a tehniku izvanredno. U tehnici ima problema jer ima vježbe s onima koji su u šestom semestru, "ali opet se nekako gura" - kako izvještava u svom dopisu Provincijalatu.²⁷ Dva tjedna kasnije (23. svibnja 1928.) ponovno piše, javljajući da je upoznao inženjera koji je već dva puta bio na Širokom Brijegu u vezi elektrane koju su fratri planirali. Budući da radi u tvrtki Voigth u St. Pöltenu, pozvao ga je u firmu gdje je fra Augustin vidio kako se tamo radi, a upravnik je dozvolio da preko praznika može doći na praksu u vezi elektrotehnike. Iz toga razloga moli Provincijalat da mu dopusti nositi civilno odijelo i pošalje novac.²⁸ Dobio je novac i dopuštenje za civilno odijelo, kao i preporuku da se potanko upozna s montiranjem i rastavljanjem turbina, te cijelim upravljanjem jedne hidroelektrične centrale: "(...) dozvoljavamo Vam, da za vrijeme velikih ferija prakticirate kod tvornice Voigth u St. Pöltenu. Preporučujemo Vam, da se potanko uputite u montiranje i rastavljanje turbina, te cijelu manipulaciju jedne hidroelektrične centrale. Dozvoljavamo Vam, da za vrijeme rada i prakse upotrebljavate svjetovno odijelo. Dobiti ćete za kratko vrijeme Din. 3.000, odakle ćete nabaviti civilno odijelo, a drugo za ostale potrebe."²⁹ U srpnju javlja da je na praksi i da "razgleda turbine svih veličina i vrsta". U tom se dopisu potpisao kao fra Jago.³⁰ Na praksi je bio oko dva mjeseca, s time da je dva tjedna otišao u jednu drugu tvornicu koja ima vlastito napajanje električnom energijom - za razliku od ove u St. Pöltenu koja je struju za strojeve dobivala izvana.³¹

U idućem semestru je upisao matematiku i fiziku, ali kaže da mu je interes za elektrotehniku popustio otkada je čuo da će se umjesto gradnje vlastite elektrane na Š. Brijegu energija dobivati dalekovodom iz Mostara. Javlja i ozbiljne probleme sa zubima, zbog čega često posjećuje liječnika: "Izliječio mi je gnojenje oko zubi, sad radi na plombiranju. Neznam što će me to koštati, ako bude vele - ne ljutite se, moraću Vam račun opremiti. Prije Vam o tom nijesam javljao, jer sam držao, da

25 Arhiv Provincije: SP, sv. 73, f. 104.

26 Arhiv Provincije: SP, sv. 73, f. 116.

27 Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 344.

28 Arhiv Provincije: SP, sv. 74., ff 378-9.

29 Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 404.

30 Arhiv Provincije: SP, sv. 76, f. 191.

31 Arhiv Provincije: SP, sv. 77, f. 144.

je malenkost. Liječnik misli, da je velika studen uzrokovala pogoršanje.³² Nakon ovog dokumenta koji je datiran 12. ožujka 1929., u Arhivu Provincije nema više dokumenata vezanih uz fra Augustina Zupca sve do rujna 1932.

Iz dokumenata o studiranju (Nacional) za redovite slušaće Filozofskog fakulteta koji je fra Ivan Penavić nabavio iz Beča, kao fra Augustinovo mjesto boravka se navodi Franziskanerplatz 4, adresa na kojoj se još uvijek nalazi franjevački samostan u Beču. Tamo nalazimo i popise predmeta koje je slušao:

U I. semestru: Diferencijalni i integralni račun, Vježbe, Analitička geometrija, Eksperimentalna fizika, Fizikalni praktikum i Demonstracijske nadopune.

U II. semestru: Organska kemija, Analitička geometrija, Vježbe, Diferencijalni i integralni račun, Vježbe, Eksperimentalna fizika, Dopunske vježbe.

U III. semestru: Anorganska kemija, Fizikalni praktikum, Nacrtna geometrija, Uvod u teoriju brojeva, Odgojna znanost, Uvod u astrofiziku, Fizika, Optika, Teorijska mehanika, Vježbe iz teorije brojeva, Vježbe iz teorijske fizike, Vježbe iz astronomije.

U IV. semestru: Uvod u algebru, Vježbe - algebra, Uvod u astrofiziku, Akustika, Mehanika, Vježbe - mehanika, Fizikalni praktikum, Kvantna teorija atoma, Tumačenje austrijske nastavne fizike, Nacrtna geometrija, Duševni razvoj, Vježbe - astrofizika.³³

Iako je naprijed napisano da od ožujka 1929. pa do rujna 1932. godine o fra Augustinu nema spomena u Arhivu Provincije, o tome vremenu ponešto nalazimo na drugim mjestima. U ljetopisu širokobriješke gimnazije piše na datum 1. svibnja 1929. da je (ponovno) imenovan profesorom. Iz popisa profesora 1929./30. proizlazi da je doista za tu godinu i predavao matematiku i fiziku. Iduće školske godine (1930./31.) je uz te predmete predavao i geografiju 6. razredu.³⁴ Fra Ivan Penavić je također iz arhiva Filozofskoga fakulteta u Zagrebu dobio "Nacijonal" iz kojeg proizlazi kako je fra Augustin tamo kao redovni student proveo oba semestra akademske godine 1930./1931. Prema tome proizlazi da je istovremeno i predavao i studirao. Fra Ivan je dobio i kopiju molbe koju je fra Augustin uputio toj ustanovi u rujnu 1931. da mu se priznaju četiri semestra koja je proveo na stu-

32 O opciji dalekovoda iz Mostara ozbiljno se razmišljalo, a gradnju hidrocentrale je zacijelo usporavala i gradnja konvikta za vanjske đake uz gimnaziju na Širokom Brijegu. Intenziviranje planova oko hidrocentrale se događa ponovno tek 1934. (usp. Ante MARIĆ, "Franjevačka hidrocentrala na Širokom Brijegu," *Stopama pobijenih*, br. 2/2012., str. 15-24).

33 Arhiv Sveučilišta u Beču: Nationale für ordentliche Hörer der philosophischen Fakultät (Zubac P. Augustin).

34 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, str. 391, 398 i 477.

diju u Beču. Molba je prihvaćena u listopadu 1931.³⁵ Školsku godinu 1931./32. je također proveo kao profesor matematike i fizike na Š. Brijegu.³⁶ To je ujedno i posljednja školska godina u kojoj je predavao na širokobriješkoj gimnaziji. U kronici gimnazije također se navodi kako je početkom listopada 1931. otišao tjedan dana u Zagreb da se upiše na sveučilište.³⁷ Sve veći pritisak iz Beograda u vezi nostrifikacije diploma i polaganja profesorskih ispita prisilio je gimnaziju da neke nastavnike oslobodi profesorske službe, bilo da ih raspodijeli na druge dužnosti ili da im dade dopust da dovrše studij. Među onima koji su dobili dopust bio je i fra Augustin.³⁸

U Arhivu Provincije fra Augustinovo se ime ponovno pojavljuje 19. rujna 1932. Provincijal kratko javlja gvardijanu samostana Gospe Lurdske u Zagrebu da će fra Augustin doći godinu dana da dovrši studij matematike i da će troškove njegovoga boravka podmiriti Provincija.³⁹ Fra Augustin je isti dan potpisao "Obveznicu" prema Provinciji kojom se obvezuje da će "matematički studij za srednju školu dovršiti za jednu godinu (školska godina 1932./33.) na zagrebačkom univerzitetu i da ću nakon završenih studija prema odredbi provincijalnoga Starješinstva za vrijeme koje isto odredi savjesno i marljivo vršiti nastavničku službu na našoj gimnaziji na Širokom Brijegu".⁴⁰

Prema gimnazijskoj kronici, dan kasnije "otišao u Zagreb fra Augustin Zubac da se upiše na filozofski fakultet i polaže neke ispite".⁴¹

Sve su prilike da je iz nekih razloga ta godina provedena na studiju u Beogradu. U listopadu 1932. ima mnogo problema oko pronalazjenja smještaja, da je čak naumio prekinuti studij i vratiti se.⁴² Na kraju je ipak razvidno iz računa koje je iz Beograda slao gvardijan fra Josip Markušić na Provincijalat da je tu školsku godinu barem djelomično proveo u samostanu bosanskih franjevaca u Beogradu. U kolovozu 1933. određen je za kapelana na Široki Brijeg.⁴³ U siječnju 1934. ponovno je posjetio Zagreb radi polaganja diplomskih ispita.⁴⁴

35 Arhiv Sveučilišta u Zagrebu: Knjiga diplomskih ispita Filozofskog fakulteta, sv. 1, br. 98.

36 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, str. 522.

37 *Isto*, str. 545.

38 *Isto*, str. 559-560.

39 Arhiv Provincije: SP, sv. 97, f. 203.

40 Arhiv Provincije: SP, sv. 97, f. 204.

41 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, str. 590.

42 Arhiv Provincije: SP, sv. 98, ff. 280-280a.

43 Arhiv Provincije: SP, sv. 100, f. 409.

44 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, str. 644.

Posljednje godine života i stradanje Širokog Brijega

Iz dostupnih dokumenata, kao najlogičniji zaključak nameće se da taj ispit nije uspio položiti, pa zato ga više ne nalazimo u popisima među profesorskim gimnazijskim kadrom. Moguće je da je ispit položio, ali više nije bio profesor nego se brinuo za samostansku hidrocentralu na rijeci Lištici. Njegovo se ime u kronikama zadnji put spominje početkom lipnja 1934. godine, kod zapisa o zapljeni duhana koju su izveli financi iz Beograda.⁴⁵ Od tada o njemu ne nalazimo zapisa u arhivu Provincije niti u izvještajima iz gimnazije.

Prema odluci uprave Provincije fra Augustin je od kolovoza 1933. trebao "potpuno prijeći pastvi širokobriješke župe".⁴⁶ Dakle, od 1933. do kraja života (1945.) fra Augustin je kapelan na Širokom Brijegu, ali je njegova glavna zadaća bila održavanje franjevačke hidrocentrale na rijeci Lištici, otkako je bila sagrađena 1936. godine. Uz to je fra Augustin četiri sezone bio kapelan Polja (1935.-1938.). To je značilo da bi on u proljeće, u svibnju ili početkom lipnja, izlazio u planinu i tu ostajao do jeseni, dakle do rujna ili dapače do listopada, te vodio skrb o brojnim hercegovačkim obiteljima koje su preko ljeta boravile u planini, najviše njih u blizini Blidinjskog jezera. Franjevci te stočare na Poljima služe još tamo od 17. stoljeća, a vrlo je vjerojatno da je stanje bilo takvo i prije turskog osvajanja zemlje. Ljetni kapelan Polja svake je nedjelje slavio mise sa stočarima, najviše na planinskim grobljima, ali i na drugim mjestima gdje je bilo prikladno i moguće, krštavao djecu koja su se rodila na planini u tim mjesecima, dočekivao biskupa (u starijim stoljećima) ako se navraćao na planinu, ispovijedao, pričesćivao, tješio, a ponekad i pomagao u fizičkim poslovima. Budući da nije bilo nikakvih cesta, pa je svećenik putovao ili na konju ili nerijetko pješice. Sve do izgradnje vlastite franjevačke kuće u Masnoj Luci početkom 30-ih godina 20. stoljeća franjevci su boravili u bijednim kućicama svojih vjernika, ili u kakvoj iznajmljenoj kući u ljetnoj sezoni. Izgradnja prostrane franjevačke kuće u Masnoj Luci započela je 1928. godine, a vodio ju je profesor fra Nikola Ivanković. Grubo je sagrađena sljedeće godine, a čini se konačno uređena 1934. - dakle godinu dana prije nego je fra Augustin postao kapelan Polja. Srušena je bila samo nekoliko godina kasnije, 1942., u poznatom zločinačkom pohodu na Ramu. Takvo je stanje ostalo sve do 1981. godine, kad je fra Petar Kراسić započeo izgradnju potpuno nove franjevačke kuće u Masnoj Luci.⁴⁷

Fra Augustin je tako u miru i radu provodio svoje dane i godine, najviše na Širokom Brijegu, u samostanu i hidrocentrali, a preko ljeta kao kapelan Polja. Tako je to trajalo sve do pred kraj rata 1945. Partizani su početkom te godine napravili

45 *Isto*, str. 650-654.

46 Arhiv Provincije: SP, sv. 100, f. 409.

47 *Fratar i planina* (ur. Ivo Čolak), Mostar, 2022., str. 59-65, 109, 301-314, 397.

nezamislivi zločin ubijajući sve fratre koje su zatekli na Širokom Brijegu. Ali to nije bio jedini zločin počinjen nad ovom kolijevkom Hercegovačke franjevačke provincije i njezinim ustanovama: nad samostanom, gimnazijom, konviktom i hidrocentralom. “U svom ponovnom pohodu na samostan u siječnju i veljači 1947. komunističke su vlasti spalile sve knjiško i arhivsko blago franjevačkog samostana i gimnazije i najstarije provincijske matice krštenih, vjenčanih i umrlih. Nakon toga su nacionalizirali (oduzeli) dio samostanske zgrade, zgradu gimnazije, konvikta, hidrocentrale te gotovo svu nekretninu fratarskog zemljišta.”⁴⁸

Sjećanja i službena izvješća

Iz dostupnih izvora dade se zaključiti kako je fra Augustina doista tehnika zanimala, o tome je mnogo znao i rado se njome bavio, što se očitavalo kod njegovoga vođenja hidrocentrale. S druge strane, kao profesor nije bio toliko istaknut i u svjedočanstvima se navodi nedostatak pedagoških metoda. Bivši đaci su ga opisivali kao tihog i povučenog čovjeka koji bi odavao i dojam strogoće. Ne sjećaju se da je slavio ni đaćku ni pučku misu, i općenito nije imao mnogo kontakta s đacima. Moguće da je to rezultat depresije koja je često povezana sa psorijazom od koje je fra Augustin bolovao.

U knjizi *Istina o ubijenoj gimnaziji*⁴⁹ doneseno je više svjedočanstava o životu i karakteru fra Augustina. Tako fra Berislav Mikulić kaže: “Moglo bi se reći da je bio čovjek trenutka. Bilo je vremena kad se po njemu moglo gaziti, ali kada bi se prešla ta mjera bio je plamen. Znao je i fizički ošinuti i udariti šipkom. Takav je bio i kao profesor. Ako đak ne bi znao, znao bi ga on glavom o ploču. Kao svećenik ništa mu se ne može prigovoriti. Vršio je svoje svećeničke dužnosti savjesno. Kao pedagoga ne bih ga mogao staviti u superlativ.”

Fra Vinko Dragičević je imao slično iskustvo: “Kao profesor, među nama đacima nije ostao u lijepoj uspomeni. Bio je časovit čovjek. Loše nam je tumačio, a posebno se njemu nije dao položiti jedan ispit, pa bi bio često nervozan. Za profesora nije bio. Poslije kad je prestao biti profesor, onda je bio drugi čovjek. On je kupio novac od onih koji su na Lištici upotrebljavali svjetlo, a nije znao potrošiti ni pol dinara. On bi to pokupio i ostavio u gvardijana. Bio je starinski fratar i nije raspolagao ni s krúnom, a kamo li s pol dinara. Za matematiku nije bio dobar, ali za struju je bio dobar. Dok je on centralom upravljao, radila je primjereno.”

Fra Umberto Lončar: “Bio je šutljiv. Radio je svoj posao u centrali. Nikada nije

48 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. III, str. 682.

49 Usp. Jozo TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Humac - Zagreb, 2010, str. 150-151.

držao misu, ni pučku ni đučku. Đaci bi pričali da bi on, kad bi predavao, čitao zadatke iz knjige. Onda bi rekao: ‘Ovo ćemo preskočiti’, pa bi bacio knjigu na pod i đipnuo preko nje.”

Fra Marko Dragičević također kaže da je bio povučen, zatvoren, no strog i znao bi se naljutiti. “Đaci su ga znali izigravati - na pr. predlože jednog od lošijih kao uzor da zna matematiku, a kada bi on osjetio da su ga đaci nasamarili, uzvratilo im - da bogda svi vi znali kao vaš kolega kojega ste predložili...”⁵⁰

U zapisniku inspekcije koja je bila u gimnaziji u travnju 1925. (inspekcija je došla radi pokretanja postupka davanja prava javnosti Franjevačkoj gimnaziji) inspektor Jovan Vasić navodi: “Na geometrijskom satu u I. r. zabiležio je nast. Zubac u dnevnik zbrajanje kutova u trokutu. Međutim prenašali su se i zbrajali kutevi izvan trokuta. Pitao je dalje o kocki i paralelopipedu te su đaci ta telesa morali pre videti i onda bi im pošlo za rukom da ta dva tela međusobno usporede. Nast. nije se znao snaći i pomoći u ovoj situaciji da đacima ostane iza toga jasna slika i razlika između ta dva slična i različna tela.” Iduće godine, u istoj prigodi drugi je inspektor također imao poneku primjedbu, ali općenito se izrazio povoljnije: “U VII. r. na času fizike nastavnik je postupio obrnutim redom. Mesto da najprije svrši sa starom lekcijom pa onda pređe na novu, on je počeo sa tumačenjem a završio sa ispitivanjem. Đak, koji je odgovarao staru lekciju: Centralno gibanje, znao je dobro. Nastavnik je lepo, tečnim jezikom protumačio toplomer. Po tom je sasvim pravilno tražio da vidi, da li su đaci razumeli njegovo tumačenje i uverio se da jesu. Odlično su znali pretvarati Celzijeve stupnjeve u Reomireve i Farenhajtove i obrnuto.”⁵¹

Fra Augustin i franjevačka hidrocentrala

U kronici gimnazije na Širokom Brijegu stoji da su se petorica braće 10. listopada 1923. zarekla da neće piti alkohol (odnosilo se na vino za ručkom i večerom) na godinu dana i mole gvardijana da od toga osnuje fond kojim će se uvesti električna rasvjeta u gimnaziju i samostan.⁵² To je prvi zapisani i sačuvani spomen o gradnji toga objekta. Razborito je pretpostaviti da se ideja i ranije “vrtila” među fratrima, jer ovo je već konkretni čin kojim braća to žele poduprijeti. Ipak, to će svoju konačnu realizaciju dočekati tek 12 godina kasnije. Budući da je bilo i kolebanja u odluci o gradnji, zbog kalkulacija je li bolje i isplativije graditi dalekovod iz Mostara do Širokoga Brijega ili pak vlastitu centralu.

50 Jozo ZOVKO i Ivica ŠARAC (priř.), *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, Mostar, 2024., str. 71-72.

51 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, str. 146 i 232.

52 *Isto*, str. 120.

Nakon što je u konačnici ipak izgrađena na rijeci Lištici, ta je hidrocentrala električnom energijom opskrbljivala samostan, konvikt i kućanstva na Širokom Brijegu.⁵³

Posao voditelja centrale je fra Augustin obavljao veoma uzorno, tako da od njezina otvaranja 1936. do 1945. godine nije bilo ozbiljnijih problema.

Za tu se dužnost, kako je rečeno, po nalogu provincijala spremio za vrijeme studija, a na nju je određivan na provincijskim razmještajima osoblja. Kao i mnogo toga drugog, ova je fratarska hidrocentrala među prvima u Bosni i Hercegovini. Posve je opravdala svoju svrhu napajajući električnom energijom sva domaćinstva u Lištici kao i javnu rasvjetu.⁵⁴ Hidrocentrala je i poslije zločina nad franjevcima nastavila s radom. Komunističke vlasti su je prvo opteretile velikim poreznim nametima, a 1948. godine i nacionalizirale. Zbog njihovog neznanja i nebrige uskoro je prestala s radom. Godine 1991. je preko nje napravljena cesta, i stoga je danas to vrijedno mjesto franjevačke povijesti hrpa ruševina.⁵⁵ Vrijedi napomenuti da je karakterno posao u hidrocentrali fra Augustinu očito mnogo bolje "ležao", nego onaj profesorski. Stoga su i svjedočanstva drugačija:

Ivan Vitik: Ja sam naginjao k tehničkoj struci, pa sam s ocem Augustinom Zupcem puno surađivao u centrali i puno od njega na stručnom smjeru o struji naučio. Mogu reći da imam jako lijepe uspomene na njega i puno sam od njega naučio.

Slavko Tomić: Kao budućeg inženjera elektrotehnike, već tada me je privlačila hidrocentrala. Ne znam zašto, ali znao sam silaziti s Brijega dolje i s njim vrlo često promatrati žarulje što svijetle iz toga izvora. Imao je hrabrost da počne mijenjati žarulje na stupovima. Vjerojatno sam se odlučio za tu struku zbog toga što sam sreo čovjeka takva ugleda, kakav je bio pokojni otac Zubac.

Akademik Berislav Topić: On je dao veliki doprinos centrali. Ne samo da je njegovom zaslugom došlo svjetlo na Široki Brijeg, već i radio.⁵⁶

Ubojstvo šestorice fratara u Mostarskom Gracu

Prije nego će partizani u veljači 1945. zauzeti Široki Brijeg, do fratara su stizale vijesti da bi se trebali negdje skloniti zbog glasila da će ih partizani sve pobijati.

53 Opširnije o hidrocentrali u iscrpnom članku fra Ante MARIĆA, "Franjevačka hidrocentrala na Širokom Brijegu," *Stopama pobijenih*, br. 2/2012., str. 15-24.

54 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. III, str. 682.

55 Usp. *Isto*, str. 682-686.

56 J. ZOVKO i I. ŠARAC (prir.), *Swjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 73.

No, isto tako, privatnim krugovima su dolazile vijesti i obećanja da im se ništa neće dogoditi. Nema sumnje da su širokobriješki fratri među sobom o tome raspravljali. Iz kasnijih događaja bi se moglo zaključiti da ništa zajednički nisu odlučili i da je svatko učinio ono što je mislio da je najbolje. Jedan manji broj je izabrao opciju da ode u mjesta za koja su smatrali da neće biti poprištem sukoba:

Dvojica profesora, jedan duhovni pomoćnik i dvojica klerika odlučili su se početkom veljače 1945. povući sjevernije, u brdsku župu Mostarski Gradac. Tu je inače župnik bio fra Zlatko Sivrić, koji je 2. veljače otišao “poslom” izvan župe, dok ga je tih dana zamjenjivao kapelan fra Zvonko Grubišić. Dolaskom petorice “Širokobriježana”, sada je s kapelanom Grubišićem u župnoj kući u Mostarskome Gracu bilo šest franjevaca. Kada su se rasplamsale borbe i u tom kraju, pripadnici 2. dalmatinske brigade, koji su vojno djelovali sjeverno od Širokoga Brijega s namjerom da brdskim predjelima prodru prema Mostaru, ušli su i u Mostarski Gradac, odakle je 4. veljače pred njima “sve muško pobjeglo od kuće u Risovac-planinu, i u Mostar”. Šestorica franjevaca su ostala u župnoj kući i nakon dolaska partizana koji su svoj štab smjestili u župni ured. U povlačenju pred napadom pripadnika 370. njemačke pukovnije, koja je 6. veljače stigla na taj prostor da bi zaustavila prodor partizana prema Mostaru (sjeverno od prometnice Široki Brijeg - Mostar), partizani su sa sobom povel i svu šestoricu, da bi ih potom pogubili s jednim civilom i jednim njemačkim zarobljenikom 8. veljače na lokaciji Gostuša. Ubijeni su tada: kapelan fra Leopold Augustin Zubac (r. 1890.), bivši provincijal i profesor fra Krešimir Pandžić (r. 1892.), profesor fra Roland Zlopaša (r. 1912.), kapelan fra Zvonko Grubišić (r. 1915.), klerik fra Rudo Jurić (r. 1925.) i klerik fra Kornelije Sušac (r. 1925.).⁵⁷

Poslije je u svojim sjećanjima jedna partizanka s Murtera, Matija Bokan, opravdala njihovu likvidaciju tvrdnjom da su pokisli i promrzli partizani i partizanke tražili da ih franjevci puste u župni stan, a fratri im to nisu dopustili, nego su im stavili na raspolaganje samo štalu i uz to o njihovom položaju obavijestili ustaše i Nijemce. Oni su ih (navodno) u noći napali i nanijeli im ozbiljne gubitke. Dalje ona navodi: “Međutim, kroz dva-tri dana ponovno smo se vratili fratrima u posjetu. Ovog su puta platili svoja zlodjela.”⁵⁸

Prema svjedočanstvu koje je iz *Večernjega lista* preuzelo glasilo *Stopama pobijenih*,⁵⁹ fra Augustin je zajedno s ostalim fratrima i još jednim civilom ubijen u Gornjem Gracu od pripadnika Druge dalmatinske brigade. U skupini se nalazio i jedan njemački vojnik koji je uspio pobjeći. Isto svjedočanstvo kaže da su fratri držali

57 Ivica ŠARAC, “Prikaz zbivanja na Širokom Brijegu od 6. do 8. veljače 1945.,” u: J. Zovko i I. ŠARAC (prir.), *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, Mostar, 2024., str. 25-26.

58 *Isto*, str. 26. Autor članka ove tvrdnje drži krajnje neuvjerljivima i u tom svjedočanstvu nalazi brojna proturječja i činjenične pogreške.

59 Br. 1, 2010., str. 28.

krunice, govorili da ništa nisu skrivili nego su samo narodu pomagali. Ipak, u partizanskim dušama zaslijepjenim mržnjom milosti nije bilo i svi su tu pogubljeni rafalima. Zajedno s fra Augustinom ubijeni su fra Krešimir Pandžić, fra Roland Zlopaša, fra Zvonko Grubišić, fra Rudo Jurić i fra Kornelije Sušac.

Fra Tugomir Soldo, u spisu izvorno sastavljenom zadnjih dana 1951. godine piše da još ima živih svjedoka koji znaju kako su ubijeni fratri iz grupe koja je bila na Mostarskom Gracu:

Da se uklone od fronte sa Širokoga Brijega O. Dr Krešo Pandžić, O. Augustin Zubac i još tri klerika došli su k župniku u Mostarski Gradac, daleko od Š. Brijega 10 km. Tu su bili deset dana. A kada su stigli tamo partizani, da zaokruže Š. Brijeg, uzeli su kapelana O. Zvonku Grubišića zajedno sa spomenutom petoricom svećenika i klerika, povezali ih u žicu, grubo ih mučili i svakojako maltretirali na očigled svijeta, i svezane ih odveli u Knešpolje i tu ih ubili.⁶⁰

Okolnosti ubojstva šestorice fratara koji su stradali na Mostarskom Gracu mogu se donekle rekonstruirati na temelju kazivanja svjedoka ili onih koji su čuli od svjedoka iz prve ruke. U opisivanju detalja postoje određena proturječja, primjerice u broju partizana koji su ih pratili, zatim jesu li molili i što su molili prije nego što su ustrijeljeni, te jesu li pred svjedocima primili ispovjedno odrješenje, tko je iz skupine pobjegao...⁶¹ To nas ne treba čuditi, s obzirom na veliki protok vremena od samih događaja do trenutka kada su svjedoci mogli o tome govoriti i kada su uzimani njihovi iskazi. Također, iako se govori o istom vremenskom razdoblju, pitanje je govore li svjedoci o istom trenutku. Primjerice, tada je u selu bilo dosta partizana. No, koliko ih je bilo koji su čuvali kolonu i izvršili ubojstva? Valja zabilježiti da nitko od svjedoka (ako se izuzmu tvrdnje partizanke Bokan) nije primijetilo da su se fratri na bilo koji način ponašali neprimjereno, ili da bi bilo kako pokazali osjećaj krivice. Nakon ubojstva fratri su odvučeni malo dalje i ostavljeni ili plitko zakopani. Kasnije, možda nakon desetak dana, mještani su ih pokopali u prave grobove koje su sami napravili kod crkve u Mostarskom Gracu i u kojima su žrtve počivale do prenošenja kostiju.⁶²

Posmrtni ostatci tada ubijenih fratara su ekshumirani 1969. godine i preneseni u Mostar gdje su bili pokopani u fratarsku grobnicu u groblju Šoinovac, da bi 1.

60 Tugomir SOLDI, "Držanje katoličkog svećenstva u Hercegovini za vrijeme Drugog svjetskoga rata," *Hercegovina franciscana*, br. 7 (2011.), str. 413.

61 Prema kazivanju Jele Rotim, koje je prenio fra Vinko Mikulić (svjedočenje potpisano 21. srpnja 2009.), fratri su se došaptavali, što bi mogla biti sveta ispovijed. Prema drugim svjedočenjima koje ima Vicepostulatura, molili su krunicu, prema trećima jedan je subraći rekao da mole Dušo Isusova... Nejasno je jesu li svjedoci govorili o istom trenutku ili je riječ o nizu događaja koji su prethodili njihovom smaknuću.

62 Svjedočanstva Miroslava i Radoslava Rakića, u arhivu Vicepostulature.

srpnja 1971. bili pokopani u crkvi na Širokom Brijegu, zajedno s fratrima čiji su posmrtni ostatci preneseni iz širokobriješkog samostanskog skloništa.

Mjesta njihove pogibije u Mostarskom Gracu su i u vrijeme komunističke vlasti postala mjesta štovanja, čak i nakon što su njihove kosti prenesene u Mostar, pa na Široki Brijeg.⁶³ U posljednje je vrijeme na mjestu njihova ubojstva i (prvoga) ukopa podignut monumentalni spomenik.

Veli očevidac da je na dan njihovog ubojstva na zemlji bio snijeg i velika studen. Ubojice su bijelim snijegom nevješto pokušali prekriti tragove zločina.⁶⁴ Iako su ubijeni sačuvani u spomenu obitelji, rodbine, prijatelja i subrača, u javnom je govoru sjećanje na njih bilo zamrznuto i zakopano. Hvala Bogu da se studen nemara i zaborava žrtava komunističkog “oslobođenja” polako, ali sigurno, otapa.

Fra Mate Logara

63 O tome svjedoče različiti svjedoci u dokumentima Vicepostulature, primjerice Radoslav Rakić 30. srpnja 2011.; Gracija Čuže 12. kolovoza 2009.

64 J. ПAVKОВИĆ, “Snijegom pokušali prekriti zločin,” *Stopama pobijenih*, br. 1/2010., str. 28 (preuzeto iz *Večernjeg lista*).

KRVLJU OPEČAĆENI ZA NEBO

Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevaca
ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću

Priredio:
dr. fra Robert Jolić

Mostar, 2025.